

Европейски съд по правата на човека

Магальяеш Перейра срещу Португалия
(Magalhaes Pereira c. Portugal)

жалба №44872/98

Решение от 16 февруари 2002 г. на IV-то отделение на Съда

(резюме)*

Чл. 5, т. 1, б. “е”: законосъобразно лишаване от свобода на душевноболни лица; **чл. 5, т. 4**: законосъобразност на задържането

Лице, задържано в психиатрично заведение за това, че е извършило деяние, което се квалифицира като престъпление, но за което не носи отговорност поради душевно заболяване, трябва (освен при изключителни обстоятелства) да ползва помощта на юрист в последващите процедури по продължаване, спиране или прекратяване на настаняването в психиатричното заведение. Залогът за това лице - неговата свобода, съчетан със самото естество на заболяването му (намалени умствени способности), налага това заключение.

Факти по делото

На 1 март 1996 г. жалбоподателят - адвокат, португалски гражданин, бил задържан по обвинение в измама. По време на предварителното производство му била направена психиатрична експертиза. В заключението си от 22 юли 1996 г. експертът установил, че жалбоподателят страда от остатъчна шизофрения и трябва да бъде подложен на продължително психиатрично лечение.

На 11 ноември 1996 г. наказателният съд в Порто постановил, че поради установеното душевно разстройство обвиняемият е наказателно неотговорен и опасен и следва да бъде настанен в психиатрично заведение за срок, не по-дълъг от осем години. На 4 декември 1996 г. обвиняемият бил прехвърлен в затворническата психиатрична клиника в Санта Круз до Биспо. Съдът разпоредил съгласно закона, че задължителният периодичен контрол върху настаняването му в клиника трябва да бъде осъществен на 1 март 1998 г.

Делото било изпратено на съда по изпълнение на присъдите в Порто. На 19 февруари 1997 г. съдия от този съд назначил служебен адвокат на жалбоподателя, който до момента не бил избрал такъв. Съдията поискал и оценка на състоянието на жалбоподателя от клиниката. С писмо от 19 март 1997 г. д-р М.С.Ц. го информирал, че жалбоподателят е “клинично уравновесен”. Лекарят добавил, че той има адекватно поведение и би могъл да бъде освободен “изпитателно”, ако остане под амбулаторно психиатрично наблюдение и взема редовно лекарствата си.

* Материалът е подготвен и предоставен от Фондация *Български адвокати за правата на човека*, като част от диск „Сборник материали по правата на човека”, издаден от НИП през 2007 г.

На 2 юли 1997 г. жалбоподателят депозирал лично молба за освобождаване, която се основавала на благоприятното становище на д-р М.С.Ц. На 4 юли съдията отбелязал върху молбата “взета под внимание”.

На 7 януари 1998 г. съдията, съобразно с разпоредбите на закона, поканил Института за социална реинтеграция да представи своето становище относно здравословното състояние на жалбоподателя, както и Института за съдебна медицина (ИСМ) в Порто да проведе медицински изследвания.

Институтът за социална реинтеграция представил доклад на 18 май 1998 г, според който съществували благоприятни условия за изпитателно освобождаването на жалбоподателя. Медицинските изследвания били проведени на 28 април 1998 г. Заключение на ИСМ от 18 май било, че той продължава да бъде опасен.

На 2 юни 1998 г. жалбоподателят депозирал лично нова молба за освобождаване, в която, наред с другите основания, посочвал и чл. 5, т. 4 от Европейската конвенция за правата на човека.

На 1 юли с.г. той бил изслушан от съдия. Служебният адвокат не се явил и съдията определил един служител от затворническата клиника в Санта Круз до Биспо за служебен защитник. Жалбоподателят декларирал, че се чувства възстановен и че лекарствата, които все още вземал, са безполезни.

На 9 юли 1998 г. той депозирал нова молба за освобождаване, а на 14 и 24 юли - бележки, в които критикувал медицинския доклад на Института за съдебна медицина.

На 9 ноември 1998 г. Главната дирекция на пенитенциарните служби поискала от съда по изпълнение на присъдите копие от последното решение във връзка с периодичния контрол върху настаняването на жалбоподателя в клиника. На 10 ноември съдията отговорил, че още не е взето никакво решение по случая.

По време на отпуск от клиниката между 1 и 3 април 1999 г. жалбоподателят избягал. На 11 ноември бил открит в жилището си и отново бил задържан.

С решение от 20 януари 2000 г. съдът по изпълнение на присъдите решил да продължи срока на настаняване на жалбоподателя в психиатрично заведение. Той се аргументирал с доклада на Института за съдебна медицина от 18 май 1998 г., както и с това, че бягството на жалбоподателя показвало, че той не е в състояние да оправдае гласуваното му доверие. Съдията счел, че поради душевното му заболяване не е необходимо да разглежда неговите лични молби за освобождаване.

Жалбоподателят подал лично жалба срещу това решение до апелативния съд в Порто. С определение от 4 февруари 2000 г. съдът по изпълнение на присъдите решил да не разглежда молбата му. Взел предвид, че жалбоподателят е настанен в клиника и е представляван от служебен защитник. Позовал се и на разпореждане на председателя на наказателната камара във Върховния съд от 5 януари 2000 г., постановено в рамките на процедура за habeas corpus, според което молби за habeas corpus, предявени лично от жалбоподателя, няма да се разглеждат, поради факта на душевното заболяване.

На неустановена дата г-н Перейра лично обжалвал пред апелативния съд последното определение. С ново определение от 1 март 2000 г. съдията от съда по изпълнение на присъдите отказал да разгледа жалбата, основавайки се на мотивите на предишното си определение.

На 8 ноември 2000 г. чрез адвокат жалбоподателят поискал от апелативния съд в Порто отвод на съдията от съда по изпълнение на присъдите. На 7 януари 2001 г. молбата му била уважена и бил определен нов съдия.

На 29 януари 2001 г. прокуратурата поискала освобождаване на жалбоподателя, тъй като той вече не представлявал опасност. С решение от 30 януари 2001 г. съдията отхвърлил молбата и решил да преразгледа положението му при следващия периодичен контрол, предвиден за 20 януари 2002 г. Прокуратурата протестирала това решение пред апелативния съд в Порто. С решение от 20 юни 2001 г. апелативният съд отхвърлил протеста.

Съгласно приложимите разпоредби от НПК, най-малко два месеца преди датата, на която задължително трябва да се преразгледа положението на настанения, съдът по изпълнение на присъдите разпореждал извършване на психиатрична експертиза, както и други мерки от значение за вземането на решение. Задължителното преразглеждане на положението на настанения ставало след изслушване на прокурора, адвоката и самия настанен, като отсъствието на последния било допустимо само ако състоянието му прави изслушването ненужно или невъзможно. В изключителни и спешни случаи и ако не е възможно назначаването на адвокат или адвокат-стажант, съдията можел служебно да назначи подходящо лице-неюрисист да представлява заинтересуваните. В свое решение от 1999 г. Конституционният съд приел, че определянето на служител от секретариата на съда за служебен защитник не засяга правото на защита.

Резюме на решението на Европейския съд

35. Жалбоподателят се оплаква от пороците и продължителността на проверката за законосъобразност на продължаването на настаняването му в психиатричното заведение, както и от факта, че не е разполагал с ефективна правна помощ по време на цялата процедура.

I. Контролът за законност на продължаването на настаняването на жалбоподателя в психиатричното заведение

36-38. Жалбоподателят поддържа, че първият периодичен контрол е трябвало да се състои преди 1 март 1998 г., а той се е провел на 20 януари 2000 г., като съдията е основал решението си на доклад от 1998 г., което също е в нарушение на закона. Съдията не отговорил и на молбата за освобождаване от 2 юли 1997 г.

Според правителството, чл. 5, т. 1 и т. 4 от Конвенцията трябва да се разглеждат в тяхната взаимна връзка. Нямало нарушение на чл. 5, т. 4, тъй като вътрешната процедура за периодичен контрол била спазена, въпреки допуснатото известно закъснение. В крайна сметка положението на жалбоподателя било разглеждано на редовни интервали, както изисква чл. 5, т. 4, а и трябвало да бъде отчетен фактът на бягството му през 1999 г. Не било налице и нарушение на чл. 5, т. 1, тъй като първоначалното решение за настаняване (не повече от осем години) оправдавало общия срок на лишаването на жалбоподателя от свободата му.

39. Съдът счита за уместно да разгледа жалбата първо по чл. 5, т. 4.

A. Относно нарушението на чл. 5, т. 4

40-41. Страните не спорят, че задържането на жалбоподателя попада в приложното поле на чл. 5, т. 1, б. “е”. Според практиката на Съда, чл. 5, т. 4 дава на настаненото при тези условия лице право да иска от съда да се проверява на разумни интервали “законността” по смисъла на Конвенцията на неговото задържане, тъй като мотивите, които са оправдали първоначалното задържане, може да са престанали да съществуват (*Мушиал срещу Полша*, (GC), №24557/94, CEDH 1999-II, §43)¹. Подобен контрол има за цел защитата на индивида от произвол, като компетентните органи не само трябва да постановяват решението си в кратък срок, но такива решения трябва да се вземат на разумни интервали (решението по делото *Херцегфалви срещу Австрия* от 24.09.1992 г., А.244, стр. 24, § 75)².

42-43. Португалското законодателство дава на заинтересувания възможност да иска във всеки момент вдигане на мярката и освобождаване. На депозирания на 2 юли молба за освобождаване, съдията от съда по изпълнение на присъдите е отбелязал “взета под внимание”, което според Съда не може да представлява разглеждане на тази молба, а още по-малко решение по настаняването.

44-48. Провеждането на първия контрол по законността на продължаващото настаняване на 20 януари 2000 г. е несъвместимо с понятието за кратък срок по смисъла на чл. 5, т. 4, освен ако не е оправдано от изключителни обстоятелства. За правителството такива обстоятелства са налице и то ги извежда от бягството на жалбоподателя. Съдът не е убеден, че седемте месеца, през които жалбоподателят не е бил в клиниката, трябва да бъдат приспаднати от общия срок. Той е бил открит в дома си, чийто адрес е бил известен на полицията още от началото на наказателното производство. Поставя се въпросът дали е оправдано властите да изчакат седем месеца преди да открият жалбоподателя на адреса, който са получили от самия него. При всички случаи периодът е прекалено дълъг, без да са налице изключителни обстоятелства. Само този факт е достатъчен, за да е налице нарушение на чл. 5, т. 4.

49-50. Съдията е основал решението си от 20 януари 2000 г. на медицински доклад от 18 май 1998 г. Според Съда такъв интервал сам по себе си противоречи на принципа, който подразбира чл. 5 от Конвенцията: индивидът да бъде предпазен от произвол, когато действа мярка, ограничаваща неговата свобода (вж. *Мушиал срещу Полша*, §50). Съдът подчертава, че не е било спазено и националното законодателство относно задължителния периодичен контрол върху настаняването, което и правителството признава, като приема, че е налице “известно забавяне”.

51. В заключение, налице е нарушение на чл. 5, т. 4 от Конвенцията.

Б. Относно нарушението на чл. 5, т. 1

52-53. Жалбоподателят твърди, че неспазването на националните разпоредби относно контрола върху продължаващото настаняване представлява нарушение и на чл. 5, т. 1. Съдът вече изследва неспазването на тези разпоредби от гледна точка на чл. 5, т. 4 и счита, че няма нужда да го прави и от гледна точка на чл. 5, т. 1 (вж. *Херцегфалви срещу Австрия*, §68).

II. Правната помощ

¹ Musial c. Pologne

² Herczegfalwy c. Autriche

54. Жалбоподателят твърди, че стажант-адвокатът, определен от съда по изпълнение на присъдите, въобще не е участвал в производството и е отсъствал по време на заседанието на 1 юли 1998 г. Той счита, че до октомври 2000 г., когато друг адвокат е поел защитата на неговите интереси, не е разполагал с истинска правна помощ, а държавата е имала задължението да му осигури такава поради неговото душевно заболяване.

55. Правителството счита, че правната помощ по случая е била достатъчна. Що се отнася до заседанието на 1 юли 1998 г., подчертава, че на него не са се разглеждали правни или процедурни въпроси, поради което съдията не е поискал присъствието на служебен адвокат.

56. Съдът припомня практиката си, според която чл. 5, т. 4 изисква процедурата, която се следва, да бъде съдебна и да предлага на индивида достатъчно гаранции с оглед на особеностите на лишаването му от свобода. За да се определи дали това е така, трябва да се държи сметка за конкретните обстоятелства. Не е необходимо тези гаранции да съвпадат винаги с гаранциите по чл. 6, т. 1, които се отнасят до граждански и наказателни спорове, но на заинтересувания трябва да се даде достъп до съд и възможност да бъде изслушан лично или, при нужда, чрез представител. Може да бъдат наложителни специални гаранции за защита на лица, които поради душевно заболяване не са изцяло способни да действат лично (решението по делото *Медиери срещу Германия* от 12.05.1992 г., А.237-А, стр. 11, § 22)³.

“57. Следователно лице, задържано в психиатрично заведение за това, че е извършило деяние, което се квалифицира като престъпление, но за което не носи отговорност поради душевно заболяване, трябва (освен при изключителни обстоятелства) да ползва помощта на юрист в последващите процедури по продължаване, спиране или прекратяване на настаняването в психиатричното заведение. Залогът за това лице - неговата свобода, съчетан със самото естество на заболяването му (намалени умствени способности), налага това заключение (вж. *Медиери срещу Германия*, § 23).

58. Никой не оспорва, че жалбоподателят има душевно заболяване, което му пречи сам да проведе адекватно защитата си, въпреки юридическото му образование. Такова всъщност е било и заключението на председателя на наказателната камера във Върховния съд в неговото разпореждане от 5 януари 2000 г., с което се отказва да се вземат предвид подадените лично от жалбоподателя молби, поради душевното му заболяване.

59. Следователно обстоятелствата по делото са изисквали назначаването на юрист, който да подпомага жалбоподателя в производството за периодичен контрол за законност на настаняването.”

60. Съдията от съда по изпълнение на присъдите, съобразно с разпоредбите на закона, е определил в самото начало на процедурата адвокат-стажант, който да защитава служебно интересите на жалбоподателя. Въпреки това този адвокат въобще не е участвал в процедурата. Както Съдът многократно е подчертавал в практиката си по чл. 6, т. 3, б. “с”, назначаването на адвокат не гарантира само по себе си ефективността на защитата, която той би могъл да даде на обвиняемия (вж. решението по делото *Давд срещу Португалия* от 21.04.1998 г., Recueil 1998-II, § 38)⁴.

³ Megyeri c. Allemagne

⁴ Daud c. Portugal

“61. Тази липса на ефективна защита е проличала особено ясно на заседанието от 1 юли 1998 г. Правителството поддържа, че съдията е процедирал без служебен адвокат поради липсата на правни въпроси, които да бъдат разглеждани в заседанието. Съдът не може да приеме този аргумент. Той отбелязва по-специално, че целта на споменатото заседание съгласно чл. 504 от НПК е била да се даде възможност съдията да се произнесе по въпроса за оставяне в сила на настаняването на жалбоподателя. От само себе си се разбира, че на такова заседание могат да възникнат правни въпроси. На второ място, не личи съдията да е отказал жалбоподателят да бъде представляван. В действителност той е определил за тази цел служител от пенитенциарното заведение, в което бил настанен. Дори това да е в съответствие с вътрешното законодателство и практиката на Конституционния съд, за Съда то не представлява адекватно представляване на интересите на жалбоподателя.

62. В светлината на изложеното трябва да се заключи, че процедурата за съдебен контрол върху законността на оставянето в сила на настаняването на жалбоподателя не му е осигурила достатъчно гаранции, тъй като той не е разполагал с адекватна правна помощ до месец октомври 2000 г.

63. Следователно и в това отношение е налице нарушение на чл. 5, т. 4 от Конвенцията.”

64-70. Според Съда, жалбоподателят е претърпял неимуществени вреди вследствие продължителността и липсата на справедливост на процедурата. Простото установяване на нарушението не може да го обезщети, поради което Съдът определя обезщетение от 6000 евро. Присъжда и разноси в размер на 5000 евро, от които да се приспадне сумата, платена от Съвета на Европа за осигуряване на правна помощ на жалбоподателя.⁵

⁵ Решението е единодушно по всички поставени въпроси и текстове от Конвенцията.